

KÁROLY KIRALY AZ INTRIKÁK ÖRVÉNYÉBEN

1930. június 8—1940. szeptember 6. Tíz év és három hónap. Ennyit uralkodott II. Károly, aki tehát negyven esztendővel ezelőtt — zavaros előzmények után —, a nagy válság második évében került Románia trónjára, s immár harminc esztendeje, még a második világháború első felvonásának fináléja előtt lépett le.

A kettős évforduló alkalmából részleteket közlünk Al. Gh. Savu Dictatura regală (A királyi diktatúra) című, a Politikai Könyvkiadó gondozásában ez évben megjelent művéből, s lefordítottuk Károly — kevéssel a trónralépés előtt — megfogalmazott akció-tervét is.

Az ECCE HOMO című fejezet — a későbbiek intonációjaként — a monarchia 1920—1925 közötti állapotáról, a trónörökös Károly manővereiről és jelleméről szól. Az AKCIO-TERV fondorlatos a célok és az eszközök megfogalmazásában, ám meglepő jólétesültség tanúsága: Károly az emigrációban pontosan tájékozódott az országban történekről, s eligazodni próbált a nemzetközi helyzetet illetően is. (Ez a rész a Magazin istoric 14. számában jelent meg.) A harmadik rész — VIGOPE-RABA ILLÓ AZ EGÉSZ — zároakkordként érzékelteti: az államcsíny is csak olyan lehetett, mint amilyenek azok voltak, akik ellen irányult.

A közölt fejezetekben több kevésbé ismert politikai személyiség neve szerepel. A magyarázatoktól azonban eltekinthetünk: Al. Gh. Savu vagy — a második részben — maga Károly mindenkit hiven jellemez, s az összefüggések feltárásával érzékelteti szerepüket. (Több szereplő egyébként is ismerős: a trónörökös külföldi útjairól, a Zizi Lambrino-ügyről, Elena Lupescu szerepéről és egyebekről szó esik Argetianu izes emlékiratában, melyet 1967. 12. számunk 1723—1728. lapján közöltünk.)

Lantos László

Ecce homo...

1930. június 8-án II. Károly — akiről már régebben köztudomású volt, hogy Romániában az abszolút monarchia rendszerét akarja bevezetni — végre megkaparinthatta a királyi koronát. A tények tanúsága szerint — akárcsak a Bourbonok, akikhez egyébként rokoni szálak fűzték — Károly semmit sem felejtett és semmit sem tanult a nyugati mulatókban való vándorlás éveiben: alig tért vissza az országba, az új király máris minden eszközzel hozzálatott a régi diktátori vágyalmok megvalósításához. A királyi jogar köré gyűltek — mint éjjeli lepkék a lámpa ernyője alá — politikusok és üzletemberek, az új vallás régi prófétái és neofitái, jobboldali elemek vagy akik a jobboldal jobb

oldalán helyezkedtek el, s június 8-án örömmámorban ujjongtak: *Ecce homo!*

Határtalan lelkesedésük nem volt indokolatlan. II. Károly uralkodása már első napjaiban sem titkolta, hogy a parlamentáris rendszert utálja, a politikai pártok létét kényszerzubbonynak tekinti, s az alkotmányos alapelv, amely szerint „a király uralkodik, de nem kormányoz”, természetével s főként terveivel teljesen összeegyeztethetetlen.

II. Károly trónralépése új fejezetet nyitott a romániai királyság történetében: a monarchia mint az államvezetésért marakodó versenyzők egyike vette bele magát a politikai harcok örvényébe. Károly elővette a naftalinból

s címerére írta az abszolút monarchia régi jelmondatát: *L'État c'est moi*.

Igy aztán az államfő az alkotmány ellen fordult, amelyre pedig felesküdt, s hozzálátott a parlamentáris rendszer lerombolásához, amelyet pedig megvédeni lett volna hivatott.

Károly személyi tulajdonságai gyorsították ugyan a romániai monarchia diktatúra felé irányulását, de semmiképpen sem okai ennek a tájékozódásnak. Hangsúlyoznunk kell azt aényt, hogy a diktatórikus monarchikus rendszerek bevezetése irányában tevékenykedtek Károlyal egyidejűleg, sőt megelőzve őt más európai uralkodók is: Spanyolországban XIII. Alfonz, Jugoszláviában I. Sándor, Bulgáriában pedig Borisz király. Az első világháború utáni történelmi helyzetben azok a monarchiák, amelyeknek sikerült fennmaradniuk, mindenütt arra törekedtek, hogy felleljék a további létüket biztosító módozatokat.

A romániai monarchia esetében két fő oka volt annak a törekvésnek, amely a parlamentáris rendszernek nyílt diktatúrával való helyettesítését célozta. Egyrészt súlyosbodtak az antagonista ellentmondások, erősödött a néptömegek harca, ami veszélyeztette az állam egész építményét, homlokzatán a királyság intézményével. Másrészt elmélyültek a tőkéségek egymás közti ellentmondásai, mégpedig olyan körülmények között, amikor maga a monarchia is a hazánkbeli pénzügyi oligarchia egyik legkiemelkedőbb csúcsává alakult.

Az első, világháború végén a romániai királyi család rémülten szemlélte oly sok dinasztia összeroppanását: a Romanovokét Oroszországban, a Hohenzollernekét Németországban, a Habsburgokét az Osztrák—Magyar Monarchiában; ezek közül egyesekhez rokon kapcsolatok fűzték Károlyékat. A román királyi család sorsa akkoriban szintén egy házason függött. A széles néptömegek jelentős részének antimonarchikus szelleme az ország minden térségében megnyilvánult. Abban az időszakban a romániai szocialista mozgalom balszárnyának alapkövetelései között szerepelt a kizsákmányoló rendszer eltávolítása, mindenekelőtt a monarchiáé, s a munkások és parasztok demokratikus köztársaságának létrehozása.

Az RKP megalakítása magasabb szintre emelte a hazai néptömegek monarchiaellenes harcát is. A kommunista párt programjának részévé vált a monarchia felszámolása a polgári demokratikus forradalom kiteljesítéséért. Az illegális saj-

tóban megjelent számos cikkben, brosrában és kiáltványban, a városi és falusi dolgozók körében kifejtett egész politikai tevékenysége során az RKP leplezte a monarchia népellenes, retrográd jellegét.

A világháború után az antagonisztikus ellentmondások elmélyülésének körülményei közepette a monarchia — a legfelső tőkés vezető körökkel egyidejűleg és szoros kapcsolatban — a diktatórikus rendszer bevezetésére törekedett. I. Ferdinánd idején ez az irányzat az — egyébként ingatag jellemű — uralkodó „szilárd”, „erős kezű” kormányok iránti rokonszenvében konkretizálódott. A trón belső bizalmas embereivel folytatott tanácskozásai során a király nem is titkoltá afölötti bosszúságát, hogy megbukott minden addigi kísérlete a diktatórikus kormányzat bevezetésére. II. Károly saját terveinek megfelelően, de más eszközökkel folytatta és erősítette ezt az irányzatot.

Azok a változások, amelyek az országban a monarchia szerepét és funkcióit illetően a tőkés fejlődés során bekövetkeztek, rendkívüli jelentőségűek voltak a királyság reakciós jellegének fokozásában s abban a vonatkozásban is, hogy a monarchia mind nyíltabban csatlakozott azokhoz az erőkhöz, amelyek szembehelyezkedtek a parlamentáris rendszerrel.

Alig néhány esztendő alatt a monarchia nemcsak az ország legnagyobb földbirtokosa, hanem ugyanakkor az egyik legfontosabb, oligarchája lett, s szorosan kapcsolódott az oligarchikus körökhöz, amelyek jelenléte mindjobban érezhetővé vált Románia gazdasági és politikai életében.

Az állam-piramis csúcsaként a monarchia a két világháború közötti időszakban is az uralkodó osztályok általános érdekeinek képviselője volt, fő feladata továbbra is a néptömegek harcának elfojtása maradt, s az, hogy biztosítsa az embernek ember által való kizsákmányolása megőrkítését. A pénzügyi oligarchia erejének növekedése idején a monarchia politikáját mindinkább a monopolista vezető körök és a reakciós földbirtokosság általános érdekeinek rendelték alá. Az oligarcha-csoportosulások a politikai élet monopolizálására törekedtek; ez abban a kísérletükben is megnyilvánult, hogy saját szolgálatukba állítsák a királyság intézményét s érdekeltté tegyék üzleteikben. Esetenként még preszszióktól sem riadtak vissza.

Az első oligarcha-csoportosulás, amely-

nek egy ideig sikerült erősen befolyásolni a Palotát, a Banca Românească körüli tömörülés volt, a politikai életben a Nemzeti Liberális Párt képviselte. Ez a csoportosulás furfangosan kihasználta az első világháborút követő konjunktúrát — azelőtt is uralkodó — helyzete megszilárdítására. Átvette például azon vállalatok jelentős hányadát, amelyek azelőtt a német vagy a magyar—osztrák tőke tulajdonában voltak. Politikai téren kihasználván, hogy akkoriban nem létezett még egy nagy polgári politikai párt, igyekezett magának minél hosszabb kormányzási időszakot biztosítani, meghonosított egyfajta diktatúrát a kormány és a parlament felett.

E célok eléréséért a liberális csoport teljes mértékben igénybe vette a monarchia intézményét. A *Lupta de clasának* a monarchia és a liberális tőke érdek-összefonódásáról szóló egyik cikke (1927. 4—5.) rámutatott: a Palota „részt vesz minden liberális vállalkozásban, vagyis abban a pénzügyi trösztben, amely a »nemzetinek« mondott tőke legnagyobb részét birtokolva és ellenőrizve — a király és a monarchia intézménye révén eluralja és ellenőrzi mind az állampolitikát, mind az államapparátust“.

A Liberális Párt kivételése befolyása a királyságra az első világháborút követő időszakban nemcsak közös gazdasági érdekeikkel magyarázható, hanem azzal a szorult helyzettel is, amelybe a monarchia jutott azokban az esztendőkből. Maga I.I.C. Brătianu és környezete akkoriban a királyságot és a dinasztiaát védte, a királyi család viszont közreműködött a Liberális Párt pozícióinak megszilárdításában.

Csakhogy mielőbb erősebbnek kezdte magát érezni a liberális oligarchák csoportja, arra törekedett, hogy átvegye a monarchia birtokolta előjogok gyakorlását, s a királyságot a maga eszközévé tegye, ez viszont nyugtalanította a monarchiaát s a polgári-földesúri köröket is. I. Ferdinánd, a királynő és a királyi család más tagjai nemegyszer ki is fejezték elégedetlenségüket amiatt, hogy a liberális oligarchia csak jelentéktelen szerepet szánt a monarchiának, és Ionel Brătianu leplezetlenül sértő, megvető magatartást tanúsított a királyi családdal szemben. Mivel a Liberális Párt ellensúlyozására nem állt rendelkezésére megfelelő erejű más politikai csoportosulás, s mert határozatlan, ingatlag jellemű volt, ráadásul régi keletű, gyógyíthatatlan bajban is szenvedett, Ferdinánd király — akit ezenfelül szüntelenül aggasztott a dinasztia

trónörökléskor kritikussá válható sorsának problémája — szükséges rosszként elfogadta Brătianu követeléseit és a magatartása kialakította helyzetet. Ionel Brătianu felfuvalkodottan kijelentette: a Liberális Párt akkor mond le a hatalomról, amikor éppen kedve tartja.

A monarchia azonban mégsem volt hajlandó beérni előjogi jelképes gyakorlásával, hiszen éppen elég fontos gazdasági pozíciók birtokában volt, s az államapparátus csúcán trónolt. A királyi család egyes tagjai még I. Ferdinánd életében nyílt konfliktusba keveredtek a liberális csoportosulással, megkísérelték befolyása további kiterjesztésében megakadályozni. E törekvések fő exponensévé a trónörökös, a jövőendő II. Károly király lépett elő.

II. Károlyról kortársai — rokonai, külföldi diplomaták, a kamarilla belső bizalmasai és ellenségei, ágyasai, politikusok, üzletemberek, újságírók — rengeteg feljegyzést hagytak az utókorra; ezek alapján köteteket lehetne írni róla. Értelhető, hogy olyan sokat foglalkoztak személyével. Kalandos életet élt, rendkívül ellentmondásos jellemével már fiatal korától megbotránkozta a hazai és a külföldi közvélemény legkülönbözőbb képviselőit.

Kortársai emlékezetében Károly mint rendkívül kapzsi ember él; ördögien ravasz és beképzelt volt, önző; a lojalitás legegyszerűbb vonásai is hiányoztak belőle; betegesen hajlott a kicsapongásra, mindenfajta kalandra, képtelen volt uralkodni magán, állhatatlan, gyáva, fősvény volt; örökletesen gyűlölte a néptömegeket, velejéig reakciós volt, hóbortjai egy keleti despotára vallottak. Mintha II. Károly személyében összpontosult volna Hohenzollern-őseinek, a feudális földesuraknak és az imperialistáknak minden negatív vonása. Borisz bolgár király mondotta róla: „Romániai kuzinomban fellelhető a Hohenzollernek rájogása a pompáért, az egyenruhákért, a kitüntetésekért; a Romanovoktól a szoknyavadászat szenvedélyét örökölte; a Habsburgoktól a gögőt és a furfangot. Teljesen hiányzik belőle a bátorság és az erkölcsi érzék. Igenis, gyáva. Ezzel magyarázható magatartása azokkal szemben, akiktől tart: szörmentén bánik velük, amíg ellenállhatnak; kegyetlenné válik velük szemben, mielőtt úgy véli, hogy félreállíthatja őket...“ Károly kedvenc ágyasa, Elena Lupescu emlékirataiban a következőket jegyezte fel róla: „Károly vasakarátú ember, lobbanékony, kivételesen makacs. Faragatlan, sokszor tapin-

tatlan. Megnyilvánulásai kiszámítottak. Nem kedveli az érvelést, mindig előnyben részesíti a cselekvést (*Memoriile doamnei Elena Lupescu*. București, 7—8). Zaharia Boilă, a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője így jellemezte II. Károlyt: „Sokat töprengtem azon, vajon milyen jelző illenék legjobban II. Károlyra. Rap-szodikus? Ez kevés. Paranoiás? Igen durva. Tirannus, despota, diktátor? Ez igen banális... Ha visszagondolok a körülbelül harminc éve történetekre, s elemzem az eseményeket, a kalandornál jobbat nem találok“ (*Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, fond 6, dos. 13, memoriile lui Zaharia Boilă). Ugyancsak Boilă megítélése szerint II. Károly „intelligens és agyafúrt volt, de inkább agyafúrt“. Miklós herceg testvérbátyjáról, Károlyról mondotta egy beszélgetés során Virgil Madgearunak: „Valóságos Borgia. Mit gondol, miért utaztat engem állandóan repülőgépen? Mert azt reméli, hogy egyszer csak kitöröm a nyakam. Na nem baj, egyszer csak vége szakad majd ennek is.“

Kevéssel a „restauráció“ után Mária királyné riadtan írta: „Egyre kibírhatatlanabb. Sokszor a legkomolyabban felmerül bennünk a kérdés: vajon észnél van-e... Milyen átok ül ezen a fiún, miért rendeltetett arra, hogy romlást terjesszen maga körül? Mi a rossz benne? Teljesen tragikus azokat látni, akik, áldozatnak tartván őt, hittek benne, s most egymás után fokozatosan ismerik fel benne azt, amit az apja meg én mindig is tudtunk. Terrorcselekményeit tehetetlenül szemlélem, velem is rosszul bánik, lenéz, egyre többet bánt, képtelen vagyok a szívéhez férni.“

Hasonlóképpen nyilatkozott tulajdon apja is, I. Ferdinánd király: „Korhadttág a családfán, le kell vágnom, hogy megmentsem a koronát!“ Vajon azoknak a személyeknek az ítéleteit, akik közlőről ismerték Károlyt, nem írhatjuk-e a korabeli sajtó szenzációhajászó hangvételeinek számlájára? De hiszen sem apjának, sem öccsének, sem agyasának nem állott érdekében a jövőd diktátor kompromittálása...

Károly negatív jellemvonásai többé-kevésbé szembetűnően már fiatal korában megnyilvánultak. Így például az első világháború éveiben, amikor hadnagyi rangban ezredparancsnok volt, minden katonai erény nélkül valónak bizonyult, gyáván viselkedett, mindig csak a saját személyével volt elfoglalva. Miközben a csatatéren a katonák életüket áldozták, a trónörökös dáriódzott és gáláns ügyei lebonyolításával foglalkozott.

1918 szeptemberében megszökött a parancsnoksága alá rendelt egységtől, s meghúzódtott Odesszában, ahol feleségül vette Zizi Lambrinót. Ebből az alkalomból — 1918. szeptember 2-án — Károly írásban lemondott a trónörökös címről és minden más jogáról, amely a királyi család tagjaként megillette.

Károly lemondása a trónöröklésről nehéz helyzetbe hozta a monarchiát és híveit, hiszen abban az esetben, ha a trón megüresedik — s ez a lehetőség közeli volt, mivel Ferdinánd egészségi állapota tovább romlott —, éles harcok ígérkeztek a polgári-földesúri politikai körökben. Éppen ezért mind a királyi család, mind bizonyos befolyásos politikai körök azon iparkodtak, hogy rábírájk Károlyt: minél hamarabb vonja vissza lemondását a trónörökösödési jogról. S igyekeztek elválasztani Zizi Lambrinótól, még mielőtt a történetek szélesebb körben kitudódnak.

Nehezen ment a trónörökös válása Zizi Lambrinótól. Miután Károlyt Odesszából visszavezényelte, Ferdinánd király hetvenöt napi szobafogsággal büntette, de a szövetségesek győzelmei a szaloniki arcvonalon jó ürügyül szolgáltak a teljes büntetés letöltésének elengedésére. 1919. január 8-án — Károly beleegyezésének elnyerése után — a Legfelsőbb Törvényszék semmisnek nyilvánította az odesszai házasságot, arra való hivatkozással, hogy nem mindenben felel meg a törvényes követelményeknek. Am Károly továbbra is fenntartotta kapcsolatát Zizi Lambrinóval, s 1919. augusztus 1-én ismét közölte a királlyal és a politikai pártok vezetőivel: lemond az örökösödésről, hogy feleségül vehesse Lambrinót. Gondolkodási időt akarván biztosítani számára, Ferdinánd Károlyt egysége élén a frontra parancsolta, Zizi Lambrinót pedig — miután az államkasszából jelentős kegydíjat biztosított számára — eltávolította az országból. Károly minden tőle telhetőt elkövetett, hogy a frontszolgálatól mentesüljön: lovas balesetet szenvedett, a saját lábába eresztett egy golyót. 1920. január 26-án Károly egy levélben, amelyet a parlamentben Nicolaie Iorga olvasott fel, közölte: ismét viseli hercegi címét, s ezzel együtt trónörökösödési jogára is igényt tart.

Egy hónappal később hosszú és az államkasszáját nagyon megterhelő útra indult Keletre.

Ezzel aztán a Zizi Lambrino-ügyet elintéztnek tudták. Egyébként a Zizi Lam-

brino-kaland mellett Károly más, kevésbé ismert, de nem kevésbé botrányos ügyei is lebonyolódtak. Így például, hogy az Elena Doamnă leányintézet egyik bentlakójával folytatott viszonyát eltszsolják, az iskolás leánykát hirtelenében férjhez adták egy állomásfőnökhöz: körülbelül kétfélmillió lej „hozományt” kapott.

Miután Keletről visszatért, 1921. március 10-én Károly oltár elé vezette Elena görög hercegnőt. A trónörökösödés kérdése a frigy megkötésével megoldottnak tűnt, a házasságból egy fiúgyermek, a jövendő I. Mihály király született.

Csak hogy időközben Károly megismerkedett azzal, aki a következőkben oly nagy mértékben befolyásolta minden cselekedetét, egész életét: Elena Lupescuval, egy százdosi rangban szolgáló közép-szerű tényleges tiszt feleségével. Elena Lupescu Károly ágyasa lett. Ez a szép és nagyralátó, perverz és intrikálásban felülmúlhatatlan nő, „a vörös asszony” egyszemélyben II. Károly Messalinája és Raszputyinja volt: élete végéig ki is tartotta mellette.

1925. december 12-én Károly harmadszor is lemondott az utódlásról, s elhatározta, hogy Caraiman néven külföldön fog élni. Az elhatározása megmásítására irányuló minden kísérlet akkoriban csődöt mondott.

Bizonyos politikai körök, főként a liberális oligarchia, annak az elhitetésére törekedtek, hogy Károly trónörököségi jogáról való lemondásának oka mindenekelőtt szerelmi ügyeiben keresendő. A valóságban azonban a szentimentális okok mellett — hatásuk kétségbevonhatatlan ugyan — fontosabb szerepet játszó politikai szövevényei is voltak az ügynek. E vonatkozásban döntőek azok az ellentétek, amelyek egy adott időben a trónörökös és a Liberális Párt bizonyos vezetői között kirombantak.

Az akaratos Károlynak nem sikerült lepleznie elégedetlenségét, amelyet az váltott ki, hogy a Nemzeti Liberális Párt maga alá szeretne volna rendelni a monarchiát. Ellenkezőleg, aktív és döntő fontosságú szerepet óhajtott betölteni a kül- és belpolitikában. Még fiatal korában kialakult nézetei szerint „a király abszolutizmusa az eszményi kormányzási rendszer”; s példaképe, akit utánozni akart..., XIV. Lajos.

II. Károly „Romániát saját birtokának tekintette, amelyet csakis ő igazgathat, ha helyesnek tartja, bérbe adhatja; szükség esetén eladhatja; ha muszáj, akár le is mondhat róla” — írta Zaharia Boilă.

Egy olaszországi útja alkalmával Károlynak alkalma adódott közelről megismerni az olasz fasizmust, s attól kezdve nézetei valamelyest módosultak: az abszolút monarchia rendszerének hatalmát monarcho-fasizta diktatúra keretében óhajtotta gyakorolni. Nicolaie Iorga, aki az utódlásról való lemondása előtti időszakban jól ismerte Károlyt, ezzel kapcsolatban a következőket írta: „... Olaszországban, ahol további kapcsolatok reményében Firenze nagystílusú fogadta, a fiatalembernek alkalma adódott egy rendkívüli rendszert megismernie: a Mussolini úrét..., így aztán más kormányzási formákban kezdett töprengeni, s kinézte magának azokat a bátor embereket, akiket abban hasznosíthatna; egyikük kezdetben Argetoianu úr volt, őt alkalmasnak tartotta. Összehozták fiatal tisztek fasciójával, ami engem meglehetősen aggasztott, hiszen nagy és merész dolgokat nem lehet művelni bármikor és bárkivel, mert így éppen a kísérletező vall kudarcot” (N. Iorga: *Supt trei regi*. București, 1932). E törekvések, amelyekhez hozzá kell még számítani az 1923-as alkotmány módosítására vonatkozó terveket, a liberálisok befolyásának felszámolását a Palotában, s általában a politikai pártok feloszlatását, amelyekre az a személy tört, akinek rövidesen Románia trónjára kellett volna ülnie, nagyon nyugtalanították a liberális oligarchiát, s személyes konfliktust robbantottak ki a trónörökös és Ionel Brătianu között. „1925-ben, amikor már olyan beteg volt a király, hogy egészen közelinek látszott a vég — írja a továbbiakban Iorga —, a trónörökös már gátlástalanul a gazda hangján kezdett beszélni a palotában, melynek birtokosává kellett válnia, s amelyben nem lehetett helye semmiféle gyanús külföldi befolyásnak; a gazda hangján beszélt a miniszterekkel is, akiket felhasználni kívánt. Ettől a perctől kezdve eldőlt: háborúskodás lesz. Egy nagy és erős párt, egy vasakarátú és még határozottságánál is büszkébb ember (I. I. C. Brătianuról van szó — *Al. Savu megjegyzése*) elhatározta, hogy következetes marad (...).”

Al. Gh. Savu

Károly akció-terve

(A király feljegyzései)

Mi a helyzet az országban?

Gazdaságilag: Gravitálás Európa pénzügyi központjai, Genf, Párizs, Brüsszel, hasonlóképpen London és Berlin felé. Mezőgazdasági pénzügyet alapítása. A kis gazdasági egységek támogatása, törekvés a még nem létező nemzeti tőke létrehozására. A Nemzeti Bank szerepének csökkentése, politikai hatalmának végleges felszámolásával.

Villamosság — vasút — hajózás.

Az ipari privilégiumok rendszerének felülvizsgálása.

Lényeges pontok:

1. A mezőgazdaság. 2. A kis hitelek megkönnyítése.

Megállapodás a szomszédos országokkal az átmenő forgalomról, a viteldíjak felülvizsgálása, hogy a délkeleti forgalmat (kereskedelmet) útjainkra és kikötőinkbe vonzhassuk.

Koncessziók: erdők, villamosság, turisztika, hajózás, a kikötők, silók.

Az ország fogyasztóképesége alacsony. A haladás alapját, a szükségleteket, a javulás útjainak keresését ösztönözni kell, vagyis az életszínvonal növekedését, nem pedig süllyedését; a jelenlegi általános nyomorúság enyhítése.

Politikailag

A kormány nem egységes: nemzeti parasztpártiak. Sărățeanu megválasztása óta a konfliktus erősödött. A helyzet bírāja — Madgearu. Erdélynek mégis elcsőbbsége van.

Jellemzők: formalizmus, jól körülírható nézetek hiánya, nagy adag opportunizmus, végletes könnyelműség a határozathozatalban, a tapasztalatok teljes hiánya. A külföld fenntartja bizalmát, de látja a gyengeségeket.

A kormány maradhat, mert:

1. A régenség nem szállhat szembe vele;

2. Averescu — Goga nem komoly;

3. A liberális párt nem egységes, s Duca kormányt akar alakítani a nemzeti parasztpárttal való megegyezés útján;

4. A kormánypárt még nem hatolt be a széles néptömegekbe. Madgearu — Duca — Știrbey — Stere: exponensük a királynő.

A szereposztás a következő:

1. Madgearu szilárd pozíciót akar teremteni magának a *kormányon belül*, s kapcsolatai révén akar hatni.

2. Duca biztosítani akarja magának az utódlást, és a siker alapján szeretne virtuális főnökké előlépni.

3. Știrbey meg akarja akadályozni a herceg visszatérését.

4. Stere szüntelenül zsarolja a kormányt.

5. A királynő azt a látszatot akarja kelteni, hogy a politikában ő játssza a főszerepet.

A régenség egyszerű iktatóhivatallá vagy egyszerűen protokollszervvé vált.

Averescu, aki azt állítja magáról, hogy ez alkalommal saját számlára cselekszik, s úgy tűnik, valóban így is van, hangoztatja: két-három hónap múlva átveszi a hatalmat. Sokat költekezik. Miből? Talán Olaszország támogatja. Akciója azonban kudarcot fog vallani. Eközben Goga újra kezdte bűnös agitációját a diákság körében.

Agonizál a liberális párt, amely a Nemzeti Bankot, minden — ma a csőd küszöbére jutott, pedig nehezen létrehozott — liberális pénzügyi és ipari létesítményt ért csapást megszenvedett. Az általa létrehozott testületek útján cselekszik:

1. A nagyiparosok-bankok egyesülete.

2. A köztisztviselők társulata.

3. A tanárok és az egyháziak kongresszusa.

4. A háztulajdonosok egyesülete.

Szakmai látszatúak, de tulajdonképpen liberális csoportosulások ezek. Sikerül átmeneti nehézségeket okozniok, de képtelenek befolyásolni a közvéleményt.

Az *Universul** teljesen kompromittálódott.

A Vintilă Brătianu—Duca konfliktus is csökkentette a párt tekintélyét. Hasonlóképpen Argetoianu döntő szerepe és ellenzékieskedő szelleme; Argetoianu egyike az újaknak.

A közvélemény nagyon tartózkodó, félreismerhetetlenül Averescu—Goga ellen fordult, ellenséges érzületű a liberálisokkal — a gazdasági csőd okozóival — szemben, a kormánytól vár valamit, ami nem következik be: rendet, gazdasági talpraállást, a felelősök megbüntetését, s főként TEKINTÉLYT, amely nem létezik.

Nincsenek kapcsolatok az Udvar és a nép között. Iorga kezdetben fetiszizálni

* Bukaresti napilap.

próbálta Elena hercegnőt, aztán ott-hagyta

Iorga pártja többé már nem létezik. Valamiféle, a Mussoliniéhez hasonló kooperációs mozgalommal kísérletezik a szakmai érdekeltségek tömörítésére. Gyenge esélyek.

A Vlad Ţepeş-ligát senki nem veszi komolyan.

Általában: szemmel látható hanyatlás, amelynek oka a gazdasági válság, az irányítás elégtelensége, valamint — talán a nagy kaliberű jelentős személyiségek hiánya, mert hiszen a kormány meghatalmazása nem is teljes. A nép egy része támogatja, de hiányzik a király — aki tekintélyével fedezi bátor tetteit. Így aztán a jelen pillanatban minden közép-szerűségbe süllyed.

A *tanügy*. A közoktatás válsága járványos betegség. Az érettségizettek átlaga nagyon alacsony színvonalú. Az egyetemi karok évek óta nem működnek komolyan. A ország számára nagyon szomorú távlatot jelez, hogy nincsenek képzett, illetve európai és nemes eszméktől lelkesített nemzedékei. Főként Budapestről izgatnak, Budapestnek érdeke a forrongás fenntartása, s — talán — Moszkvának is.

A *hadereg* bizonyos mértékig a liberálisokkal tart; kevesebben Averescuval, s úgy vélem, többek fejében megszületett a diktatúra gondolata, hogy vége szakadjon már a tekintély-válságnak, amely nyugtalanítja az embereket. Nagy ott a veszély, mert bizonyos lelkiismeretlen politikusok a katonák körülhízelgésével elérhetik, hogy saját szolgálataukba állíthassák őket, rossz célok érdekében.

A *régens-hercegnek* elégtelenek a kapcsolatai a hadsereggel. A királynőnek vannak kapcsolatai, de negatív célokat szolgálnak. A hadseregnek nincs vezére.

Az *egyház* liberális. Megsínyli, hogy a régens államfő pátriárka nem mondott le egyházi funkcióiról, hanem ugyanakkor — végrehajtó hatalomként — az adminisztratív hatalom feje maradt.

A külügyi helyzet

Alapvonalak: Genf; szovjetek; fasizmus.

Mindhárom közvetlenül hat ránk. Genf és a fasizmus abban érdekelt, hogy erős és nekik kedvező király legyen. A szovjetek a rozoga régensség fennmaradását remélik. Ezen elemek kihasználandók.

Pénzügyi szempontból:

A Young-terv révén Amerika fölényben van. Kapcsolatokat kell tehát teremteni az Egyesült Államok képviselőivel, szóhoz kell jutni az amerikai sajtóban.

A bázei Nemzetközi Bank egyike azoknak a legfontosabb elemeknek, amelyeket azonnal tanulmányozni kell. Franciaország, Olaszország: tartani lehet a fegyveres konfliktustól. Fel kell készülnünk. Ki kell használni Olaszországot anélkül, hogy bármiképpen elköteleznők magunkat mellette.

A gondolat, amelyet el kell fogadtatni: Romániában nem lehet stabilitás a királyság helyreállítása nélkül.

A külföldi sajtó

A Délkelet-Hírügynökség (Mircea) kivételesen hasznos elemmé válhat. A kapcsolatok újrafelvétele Mirceával. A nagy napilapok tudósítóinak megkeresése, különösen pedig a képeslapoké, riportképek elhelyezése.

A *diplomáciai testület hiúságának legyeztetése*. Az Egyesült Államok, Németország, hasonlóképpen a Quai d'Orsay — Berthelot.

Franciaország. Tiszteletben tartani a „baloldalt” is.

Háromféleképpen szert tenni befolyásra; a befolyást lehetőleg közbeiktatott személy érvényesítse.

Az *országban*: 1. a kormány, 2. a hadsereg, 3. a közvélemény.

Külföldön: 1. Genf, 2. a pénzügyi körök, 3. a kancelláriák, 4. a közvélemény.

Következtetések

Az irányelv a következő kell hogy legyen:

Egy napon én leszek az, aki felé minden remény irányul, én leszek minden intrika alanya, s én felelek mindenért. Ebből következők:

1. az abszolút dokumentálódás szükségessége;
2. rendkívüli elővigyázatosság;
3. állandó óvatosság;
4. minden probléma megoldására javaslatot kell tudnom tenni;
5. a megfelelő személyek kiválasztása bel- és külföldre.

Irányelvek

1. Mindenkit felhasználni a kitűzött cél eléréséért;
2. senki eszközévé nem válni;
3. a személyek hierarchiáját megalkotni, de nem fontosságuk, hanem hasznosságuk szempontja szerint;
4. a csoportok kiválogatása, az események koordinálása és szinkronizálása;

5. az ellenszegülők fülébe juttatni, hogy egy napon hatalomra kerülnek;

6. soha el nem fásulni, mindig ura lenni a helyzetnek és cselekedni, cselekedni, cselekedni;

7. döntőbíró maradni.

Bizonyos személyek

Titulescu. Túlságosan ügyes és elővigyázatos. Megveti Averescut és V. Brătianut. Gyűlöli Ducát. Jó szónok. Összeköttetések Londonban és Genfben.

Mihalache. Az ókirályság számára nagyon jó elem. Imádják a parasztok — igazságos — becsületes — kissé álmodozó, ugyanakkor cselekvő ember — gyenge politikus.

Taşcă — nagyon értékes elem — a Kereskedelmi Akadémia rektora — nagyon becsületes.

Petrovici — magával ragadó — nagyon tehetséges — becsületes — gyenge költő.

Maniu — rendkívül tartózkodó — ravasz — Erdélyben erős; az ő esetében máris meg kell keresni a „második szerezpárt alakítóját“, hogy ne zsarolhasson.

Manoilescu — szervező tehetség, jó szónok — lelkes — nagy demagóg — kissé törtető — gyanús, hogy üzletel.

Antoniade, kivételes és figyelemre méltó személy, Genfben megbecsülik — internacionalista — nagyon komoly.

Djuvara — liberális — Al. Constantinescu híve. Valamiképpen Duca tolja előre — komoly — képzett — egyben beképzelt — kissé szektás. Továbbra is szemmel tartandó.

A visszatérés

Azok az elemek, amelyekkel kapcsolatban látogatásokkal és beszédekkel kell cselekedni:

1. Kampány, 2. Az iskola — mindennütt, 3. A hadsereg, 4. A közigazgatás, váratlan látogatásokkal, 5. A kereskedelmi kamarák, 6. A nagy ipari vállalatok.

Milyen elemeket kell körülhízelegni?

1. Banktőke, 2. Sajtó, 3. Kisebbségek, 4. Diplomáciai testület, 5. Katolikusok és görög katolikusok.

Létesítendő

1. egy sajtóorgánium Genf felé, 2. személyi titkárság, foglalkozék abszolút minden részletkérdéssel, 3. néhány címet adományozni, 4. turisztikai hivatal.

Kedvező elemek

1. mindenféle elégedetlenség (figyelem az érdekellentétekre), 2. a régenség válsága, 3. a nemzeti parasztpártiak sürélődésai, 4. a királynő és a régens-herceg népszerűtlensége, 5. a kisebbségek, 6. a tekintély és a stabilitás hiánya, 7. a sajtó (a jövőben), 8. Olaszország, 9. a banktőke.

Kedvezőtlen elemek

1. a herceg reputációja, amely az elletne folytatott kampánynak tulajdonítható, 2. a liberális párt, 3. Averescu—Goga, 4. Iorga (?), 5. a királynő, 6. a herceg tértelensége, 7. a propaganda elégtelensége bel- és külföldön.

Vigoperába illő az egész

1940. szeptember 4-én tizenkét órakor II. Károly hivatalosan megbízta Ion Antonescut a „nemzeti egység“ kormányának megalakításával. Ugyanazon a napon Antonescu kétszer tárgyalt a hitlerista Németország nagykövetével, Fabriciuszal; kifejtvén elgondolásait, eligazításokat kért tőle. „Antonescu tábornok kétszer kéretett magához — jelentette Fabricius »rendkívül sürgős« jelzésű, a német kormányhoz intézett táviratában —, hogy megtárgyaljuk a helyzetet. Terve arra irányul, hogy kormányt alakítson a Vasgárdával és néhány számunkra elfogadható miniszterrel, a királynak és klikkjének mellőzésével, de még nem

akarja kérni a lemondását. Egyelőre nem sikerült a terv. Gheorghe Brătianu elutasította. A Vasgárda pedig kitart a lemondásra vonatkozó követelés mellett. A Vasgárda vezére, Sima nem található.“ Fabricius táviratának utolsó két mondata magyarul szorul. Gheorghe Brătianu azért utasította el belépését a tervezett kabinetbe, amelyben miniszterelnök-helyettesi tiszttel ajánlottak fel neki, mert Dinu Brătianuval és Iuliu Maniuval egyetértésben előzetes feltétele a király lemondása volt. Horia Sima pedig azért támasztott hasonló értelmű követelést, mert a Vasgárda kizárólagos hatalmának megszerzésére törekedett, s ki akarta erő-

szakolni, hogy a király a Vasgárdával való együttműködést elutasítani kényszerüljön, s a hitlerista kormány megszállja Romániát. Ugyancsak a hitleristák fegyveres támogatásának megszerzéséért puccs-szerűséget inszenált, remélvén, hogy ezzel kihívja a királyhű erők véres megtorlását. A legionárius lázadás azonban vérszegény volt, s II. Károly, aki átlátott Sima tervén, elkerülte a megütközést a Vasgárdával. Így aztán Sima egyelőre rejtekhelyre vonult, valószínűleg nem is a megtorlástól való félelmében, hanem inkább azért, hogy lehetetlenné tegye Antonescu tervének megvalósítását, és elmélyítse a válságot.

Fabricius nagykövet véleménye szerint a vasgárdista mozgalom túl gyenge volt ahhoz, hogy uralhessen a helyzetnek, s ezért tovább tevékenykedett a hatalom Antonescu kezében való összpontosításáért. „Minthogy csak a tábornok határozottsága és a gyors döntés mentheti meg az országot a káosztól — folytatódik idézett távirata —, olasz kollégámmal egyetértésben azt tanácsoltam Antonescunak, biztosítson magának diktatórikus hatalmat, távolítsa el a király mindenki által gyűlölt környezetét, s parancsolja meg a jelenlegi minisztereknek és államtitkároknak: maradjanak helyükön, amíg végképp rendeződik a kormány összetételének problémája, a király lehetséges lemondásának kérdése és kormányozzanak autoritárius módszerekkel.

A Fabriciustól dróton rángatott Antonescu 1940. szeptember 4-én este kérte a királyt, hogy ruházza fel őt az ország diktátorát megillető hatalommal, s a továbbiakban ne avatkozzék az államvezetés dolgaiba. A váratlan és sok veszélyt rejtegető kérés elfogadására akarván készíteni a királyt, Antonescu arról tájékoztatta, hogy a fontosabb polgári pártok vezetői — Maniu, Dinu Brătianu, Gheorghe Brătianu, Horia Sima — állhatatosan, az „egység“-kormányba való belépésük előzetes feltételként követelik a lemondást. A király rendkívül nehezen határozta el magát arra, hogy Ion Antonescu kényére-kedvére bízva magát. Gondolkodási időt kért, s nyíltan megmondta a tábornoknak, hogy mielőtt választ adna, szeretne tanácskozni belső embereivel.

De a király tanácskozásai szeptember 4-ről 5-re virradóra a kamarilla egyes tagjaival csak növelték a kétségbeesést, s Antonescu igényének elfogadására ösztönöztek. Valer Pop például, miután Fabriciusszal megbeszélést folytatott, azt tanácsolta a királynak, hogy ruházzon diktatóri hatalmat a tábornokra. A Gigurtu-kormány tagjai elillantak, s II. Károly

felismerte: rájuk aztán nem számíthat. A király környezetének más tagjai, mihelyt megérezték, merről fúj a szél, eltűntek, nem is válaszoltak a király ismételt hívásaira.

Ion Antonescu a maga számára biztosította a király szárnysegédeinek, valamint Coroamă tábornoknak, a testőrcsapatok parancsnokának a támogatását, hogy II. Károly még tökéletesebben elszigetelje, s lehetetlenné tegyen minden ellenállást a palotában. Egyes, királyhűségükről ismert tábornokokat — akik esetleg ellenállhattak volna — különböző ürügyekkel a miniszterelnökségen tartottak vagy „katonai küldetésbe“ vezényelték őket, minél távolabb a fővárostól. Két nappal az államcsíny után Antonescu bizalmas körben eldicsekedett: „Ha Argeșeanut itt érik az események, vérfürdőt rendezett volna. De nem lehetett itt, mert huszonnégy órával előbb Dobrudzába vezényeltem. Popescu tábornok pedig pizmára vetkőzve itt aludt a miniszterelnökség egyik szobájában. Azt mondtam neki, hogy itt kell tartózkodnia. A Palota minduntalan kereste, de nem találta.“

Ismét legionárius csoportokat vezényeltek a királyi palota köré. Egyes csoportokat fel is fegyvereztek. Ion Antonescu és Horia Sima kihallgatásra jelentkezett a királynál, hogy megtárgyalják a legionárius mozgalomra támaszkodó kormány megalakulását. Antonescu és Sima olyan feltételeket szabott Károlynak, hogy semmiképpen se fogadhassa el, bármennyire hajlamos volna is az engedményekre: lemondás a még megőrzött előjogokról, a zsidóüldözések törvényesítése s kötelezettség arra vonatkozólag, hogy „Elena Lupescu nagyság asszony eltűnik a királyi alkóvból“ (Mocsonyi-Styrcea i.m. Ezzel a kihallgatással kapcsolatban más forrásra nem támaszkodhatunk, s kellő tartózkodással értékeljük Mocsonyi-Styrcea felvilágosításainak hiteltelenségét). A király, aki nem tudott a tábornok és a Vasgárda vezetőjének egyezségéről, megkísérelte a maga oldalára állítani Antonescut. Am a tábornok Sima mellé állt, s miután megfenyegették II. Károlyt, hátat fordítottak neki és távoztak.

E kihallgatás után, szeptember 5-én délután és este a legionáriusok tüntetési erősödtek, erőszakosabbá váltak.

Szeptember 5-én hajnali négy órakor a „puhány és a kialvatlanságtól elernyedő“ király (ezek Mocsonyi-Styrcea jelzői) Antonescut kérte, s átruházta rá a legfontosabb előjogokat. Ebből az alkalomból a 3052. számú dekrétummal — a rendkívüli szükségre hivatkozva, amelybe az ország

került — a király felfüggesztette az 1938. februári alkotmányt és feloszlatta a törvényhozást.

E dekrétum elfogadása a királyi diktatúra rendszerének a végét jelezte. Az alkotmány felfüggesztésével, a törvényhozási feloszlásával és Ion Antonescu „teljhatalommal” való felruházásával majdnem teljes egészükben eltörölték azokat a jogokat és szabadságokat, amelyek az 1938. februári államcsíny után még fennmaradtak. Az ország az új diktátor kényekedvére maradt. Károly király pilanatnyilag még megőrizte trónját, de Antonescu és a hitleristák bábjává vált.

A tábornok diktátori hatalommal való felhatalmazása, a Palota pánikja, az a tény, hogy senki sem sietett a király segítségére, meggyőzte Ion Antonescut és a hitleristákat: II. Károly elűzése sokkal könnyebb, mint azt a politikai válság első napjaiban képzelték. El is határozták, hogy azonnali lemondatása végett haldéktalanul cselekszenek.

Miután a határozatot elfogadták, a német nagykövetség már könnyűszerrel közelebb hozta egymáshoz a két hitlerista ügynököt, Antonescut és Simát, s elérte cselekvéseik összehangolását. Még nem határozták meg a fasiszta diktatúra új rendszerének arculatát, a kérdés megoldását a király elűzése utáni időpontra halasztották. Antonescunak addig is együtt kellett működnie a volt Gigurtukabinet tagjaival.

Szeptember 5-én a Fabricius irányította Antonescu és Sima megkezdte az immár azonnali végrehajtásra érett államcsíny előkészítését. Több csendőrt megölték. A király határozatlansága s a fasiszták vakmerőségének ebből következő növekedése megtévesztette és elbátortalanította a rendőri és más rendfenntartó erőket, s így — noha fölényben voltak a legionáriusokkal szemben — nem tettek semmit a rend helyreállítására.

Este fél tízkor Ion Antonescu ismét a palotába hajtatott, ez alkalommal már hívatlanul, s ismét követelte Károly lemondását. Megfenyegette: visszautasítás esetén nem felel Károly és környezete személyi sértetlenségéért. Antonescu most már ultimátumszerűen szeptember 6-ára, négy órára kérte a választ.

A Calea Victoriei-en fekvő palotában 1940. szeptember 5-ről 6-ra virradó éjszakán senki sem hunyta le a szemét. II. Károly és ágyasa, valamint a trónörökös s a király más bizalmasai egybegyűltek a palota mögötti kertben épített „új ház”-ban (ott, ahol négy évvel később letartóztatták a két Antonescut).

„Heves viták folytak, Károly király egyik cigarettáról a másikra gyújtott, a szoba megtelt kék füsttel, fullasztó volt a levegő. A megbeszélés során crescendóban hangzottak el a pro és kontra érvek, időnként komor csend volt” (Arthur Gold Lee: *Crown against Sickle*. London, é.n.).

Közeledett az óra, amikor II. Károlynak választ kellett adnia Antonescu ultimátumára, de még mindig nem döntött. Két hűséges tábornoka biztatására az elkeseredett ellenállás gondolata felé is hajlott. Szeptember 7-én a minisztertanács ülésén Ion Antonescu bevallotta: „Csak egy hajszálon múltott, hogy megöljenek, úgy 3—4 óra körül, amikor majdnem megbukott az egész ügy.” A király ellenállási kísérlete nagyon megnehezítette volna a hitlerista Németország dolgát; a németek már régebben tartottak attól, nehogy II. Károly végső elkeseredésében — az angolokkal és franciákkal egyetértésben — tönkretegyje a kőolajkutakat és más berendezéseket. A hitleristák nem szívesen gondoltak az ország katonai megszállására, a román nép kétségbevonhatatlanul kemény ellenkezése, a tömeges szabotázsok miatt, ami a megszállást kísérte volna. Mindez arra készítette a német nagykövetséget, hogy újabb nyomást gyakoroljon a Palotára. Reggel négy óra körül Antonescu Elefterescu alezredessel még egy ultimátum jellegű levelet küldött, amelyben kérte Károlyt, mondjon le, ha nem akarja vállalni „az idegen megszállást” kiváltó „polgárháború” kirobbanásának „súlyos felelősségét”. A „polgárháborúval” való fenyegetés a hitleristák és Antonescu blöffje volt, hiszen nagyon jól tudták, hogy a palota köré gyűlt néhány száz legionárius, de még az ország összes vasgárdistái sem állhattak volna ellen a hadseregnek. A király lemondását követő első percekben Antonescu elszólta magát: „Ha majd egyszer megírják ennek az államcsínynek a történetét, kiderül, hogy vigoperába illő volt az egész. Hiszen annak a kétszáz fiatalembernek a tüntetése és az a néhány lövés semmiképpen sem tekinthető igazi forradalomnak.” A külvilágtól teljesen elszigetelt „új ház” légkörében azonban Antonescu ultimátuma bombaként hatott.

Szeptember 6-án reggel hat óra tíz percről a király beadta lemondását.

Cserében az új diktátortól biztosítékot kapott arra, hogy környezetével együtt kockázatmentesen hagyhatja el az országot, s személyi javaiból mindent, amit óhajt, magával vihet az I. Károly nevét viselő képgyűjtemény kivételével.

Al. Gh. Savu